

דף שבועי

בס"ד

פרשת וזאת הברכה, תשפ"ב, מספר 1437

"לַבִּבְתָּנִי אַחֲתִי כָלָה... בְּאֶחָד עֶנֶק מִצֹּרֶנִיךָ" (שה"ש ד:ט)

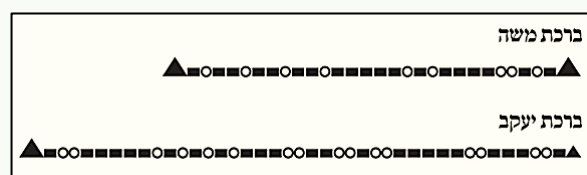
יונה בר-מעוז

קיימים הבדלים רבים בין ברכות משה לברכות יעקב בעניין המידה, הסדר והשרשור, ונסב את תשומת לב הקוראים רק לחלק מהתופעות. דבר אחד משותף לברכות משה ולברכות יעקב והוא, שהמבורך הראשון והמבורך האחרון קשורים לפסוקי הפתיחה ולפסוקי הסיום בלי כל הפרדה של פרשה פתוחה או סגורה. בברכות יעקב חוסר ההפרדה הזה אינו מפריע מבחינה פרשנית, כי הניסוח השירי של הברכות שונה מן הפרוזה העוטפת אותן משני צידיהן. גם התוכן השונה מובחן מאוד, כי לפני הברכה לראובן יש הצגת המבורך, ולאחר הברכה לבנימין יש סיכום העניין ומעבר אל ההוראות של יעקב לבניו ותיאור מותו. לא כן בברכות משה, שבהן עובר משה באותו רובד לשוני שירי משבחי האל-במתן תורה לאיחול לראובן בהתחלה, ומברכת אשר לשבחי האל-בעזר לישראל בסוף. אי-הבהירות הזאת נפתרה בדרכים שונות על ידי הפרשנים.

נציע עתה משמעות לעובדה שאין הפרש של פרשה פתוחה או סגורה בשני קצות השרשרת של השבטים. בברכת יעקב, הברכה מאשרת שכל שנים עשר בניו ראויים להיות ממשיכי דרכו, ולא נידח ממנו נידח, כפי שאירע לבני אברהם ויצחק, ולכן השרשרת מחוברת בהידוק אל אישיות יעקב. לפני ברכת ראובן נאמר: "הִקְבְּצוּ וְשָׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשָׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם" (בר' מט:ב), ולאחר ברכת בנימין סוכם: "כָּל אֱלֹהֵי שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכְתּוֹ בִּרְךְ אֹתָם" (שם:כח).

בברכת משה התעלו כל שבטי ישראל, למרות הנפילות במדבר, להיות עם ה', ולכן

בברכות שמברך משה לפני מותו (דב' ל"ג), בדומה לברכות יעקב לפני מותו (בר' מ"ט), יש התייחסות לכלל שבטי ישראל, וניתן ביטוי לאיכות המיוחדת של כל אחד מהם¹, אך אין שוויון במידת הברכה. שכן, יש מי שהוקדש לו רק פסוק אחד, יש מי שהוקדשו לו שניים, שלושה, ארבעה ואפילו חמישה פסוקים, ויש שנשתלבו ברכותיהם בין אם בפסוק אחד או בשניים. בנוסף, אין שוויון בדרך שבה ברכה אחת מחוברת לרעותה; מיעוטם של פסוקי הברכות של שני שבטים צמודים זה לזה, אך יש שמפרידה בין שבת לשבת פרשה סגורה, ויש שמפרידה ביניהם פרשה פתוחה. בדרך זו משתרשות הברכות כמין מחרוזת, שבה משולבות אבני יקר שונות בגדלים שונים ובמרווחים לא זהים, וזהו מקור השם של מאמר זה, כי כנסת ישראל מתקשטת בריבוי ובגיוון חלקיה, ככלה בתכשיטיה. הציוור להלן נותן ביטוי גרפי לרוב ההבדלים האלה:

מקראה: ▲ = פתיחה² או סיום לברכות. ■ = פסוק של ברכה. ○ = פרשה סגורה. ○○ = פרשה פתוחה.³

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** לעילוי נשמת אחותי שולמית בן ארי, במלאות שנה להלקחה לגנזי מרומים. מנוחתה עדן גן.

1 פרט לשמעון בברכת משה, שרק נזכר ברמז במילים: "שָׁמְעוּ ה' קוֹל יְהוָה" (דב' לג:ז), ולא נוכל לדון כאן בפרשנות הענפה לנושא זה.

2 בברכת יעקב המשולש הפותח קטן כי יש רק 2 פסוקי פתיחה.

3 הביטוי בפסוקים וסדר המבורכים: ברכת משה: 5 פתיחה 1 ראובן- 1 יהודה- 4 לוי- 1 בנימין- 5

יוסף- 2 זבולון ונפתלי- 2 גד- 1 דן- 1 נפתלי- 1 אשר- 4/5 סיום. במאמר מסביר מדוע לא הוכרע מספר פסוקי הסיום בברכת משה.
ברכת יעקב: 2 פתיחה 2 ראובן- 3 שמעון ולוי- 5 יהודה- 1 זבולון- 2 יששכר- 3 דן- 1 גד- 1 נפתלי- 1 אשר- 5 יוסף- 1 בנימין 5 סיום. צביעת אבן כל שבט בצבע המיוחד לו, כפי שהיה בחושן, הייתה מבליטה את יפי שתי המחרוזות ואת השוני ביניהן.

כיוון שיעקב לא בחר בלאה והיא נישאה לו במרמה, יעקב מבהיר בברכותיו כי כל בניה טהורים ורצויים, ואין בהם פגם.⁴

הדבר המפתיע בברכות יעקב הוא, שגם לפני הברכה לבנימין יש פרשה פתוחה, וכשמתבוננים בתוכן הברכה, לא ניכרת כל סיבה מדוע צריך היה יעקב להעמיק ראות כדי לאחל לבנימין ניצחון על אויבים ואכילת שללם כמו זאב טורף (פס' כז). רק תרגום אונקלוס מבהיר מה הוא הנמשל העמוק של המשל הפשוטני: "בְּנִימִין בְּאַרְעִיהָ תִּשְׁרֶי שְׂכָנָתָא וּבְאַחַסְנָתִיהָ יִתְבַּנֵּי מְקַדְשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפָנִיָּא יְהוֹן מְקַרְבִּין כְּהִנֵּיָא קְרַבְנָא וּבְעֵדֵן רְמִשָּׂא יְהוֹן מְפַלְגִין מוֹתֵר חוֹלְקֵהוֹן מִשְׁאֵר קְדִישָׂא" – הברכה היא שהמקדש, אוכל הקורבנות, יהיה בחלקו של בנימין.

ייעודו זה של בנימין, שרק נרמז כאן, יקבל ביטוי ברור יותר בברכת משה: "לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁכֵּן לְבֶטֶחַ עָלָיו חֶפֶץ עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתָפָיו שָׁכַן" (דב' לג:יב). גם חריגה תחבירית בברכת בנימין אצל משה תקשר אותה לברכתו אצל יעקב, בחינת רמז: מה שאמור בזה, תן בזה. החריגה התחבירית היא שברכות השבטים אצל משה נקשרות זו לזו בעזרת ו'ו החיבור: "וזאת ליהודה", "וללוי", "וליוסף", "ולזבולן", "ולגד", "ולדן", "ולנפתלי", "ולאשר", ורק בבנימין אין ו'ו, "לבנימין", באותה דרך שבה נקט יעקב בברכותיו לכל המבורכים.

נראה שיעקב האב לא קשר את שמות בניו זה לזה, כאומר: כל אחד ואחד מהם הוא יהלום בזכות עצמו, וערכו אינו תלוי בערך שיבוצו במחרוזת היקרה. ומשה "אֵישׁ הָאֵלֹהִים" (דב' לג:א) אכן אישר את איכותם, אך ראה הכרח להדק את אחיזתם זה בזה ולחזק את המחרוזת, בהיותם עתה עם רב-שבטי. בו בזמן אישר שיש לב אחד לעם הזה, אמונתו באל אחד, והוא פועם במקדש האחד ששוכן בנחלת בנימין.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁴ נזכיר את פירוש ר' חיים בן עטר לבר' מט:ג, שכאשר יעקב בא על לאה בעודנו חושב שזו רחל, נוצר פגם בנשמתו של ראובן, ולכן נתגלגל חטא בלאה לידו.

השרשרת מחוברת בהידוק אל מלכות ה' עליהם, והדבר נרמז בכינוי ייחודי לישראל: "יִשְׂרָאֵל". לפני הברכה לראובן: "וַיְהִי בִישְׂרָאֵל מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רְאִשֵּׁי עַם יִחָד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל" (דב' לג:ה), ולאחר הברכה לאשר: "אֵין כָּאֵל יִשְׂרָאֵל רֹבֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרָךְ וּבְגִבּוֹתָיו שְׁחָקִים" (שם:כז). הנביא ישעיהו (מד:ב) מדגים לנו את ייחודו של חיבור כינוי זה לה': "כֹּה אָמַר ה' עֹשֶׂה וַיִּצְרָךְ מִבְּטֶן יַעֲרֹךְ אֵל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב וַיִּשְׂרֹן בְּחִרְתִּי ב'".

גם אצל משה וגם אצל יעקב יש ברכה שמאחדת שניים, היינו שבברכה אחת נכללים שני שבטים. אבל סיבת האחדות של ברכת יעקב לשמעון ולוי ברורה, הם ננזפים בצדק יחד, בשל מעשה שנעשה בשותפות, ובשל כך יהיה גורלם בעתיד דומה (בר' מט:ה-ז). לעומת זאת לא ברורה הברכה העמומה של משה, שבה נכרכו זבולון ויששכר זה בזה; לא סיבת הכריכה, לא סיבת הפנייה לאחד מהם, ודווקא לצעיר, והשאלה היא אם פרטי הברכה נוגעים לשניהם או מתחלקים ביניהם: "וּלְזָבֻלֹן אָמַר שְׁמַח זָבֻלֹן בְּצִאֲתָךְ וַיִּשְׁשָׁכְרָא בְּאַהֲלֶיךָ. עַמִּים הָרַ יִקְרָאוּ שֵׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק כִּי שָׁפַע יָמִים יִנְקוּ וּשְׁפָנֵי טְמוֹנֵי חוֹל" (דב' לג:יח-יט). אי-הבהירות הכוללת הזאת לא נפתרה על ידי פרשני פשט כר' אברהם אבן עזרא ור' יוסף בכור שור, אך חז"ל פתרו אותה בהוספת מידע על השותפות ביניהם (בר"ר צט, ט), ורש"י פתר בעקבותיהם את הקשיים השונים.

תופעה מיוחדת לברכות משה הוא צירוף של שתי ברכות מובחנות זו מזו של שני שבטים כשהן מופיעות ביחידה אחת, ואין ביניהן רווח של פרשה פתוחה או סגורה. כך נצמדה ברכת דן לברכת נפתלי (דב' לג:כב-כג). נראה שצירוף דן לנפתלי מבטא את איחודם בנחלה בסופו של תהליך ארוך, כאשר שבט דן נדד מלחץ הפלישתים צפונה (שו' י"ח), והתיישב ברזרבות קרקעיות לא מנוצלות של אחיו מאימו, בלהה. הקרבה המשפחתית הקלה על ההתיישבות, ואכן אין עדות בכתובים לסכסוכי גבולות, כיאה לאחים אוהבים.

שאלה אחרונה שנדון בה היא מתי מופיעה פרשה פתוחה לפני ברכת שבט. נזכיר את ההסבר שנתנו חז"ל לעצם התופעה של הפרשיות: "וכי מה היו הפסקות משמשות? ליתן ריווח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין" (ספרא, ויקרא דבורא דנדבה, א, ט). בעקבותיהם נאמר, שפרשה סגורה מאפשרת עיון קל, ואילו פרשה פתוחה קוראת לעיון מעמיק.

בברכת משה, רק לפני הברכה ללוי יש פרשה פתוחה, כי מעמדו של לוי לעניין הנחלה בארץ היה בעייתי ונבדק לעומק. כיוון שיעקב אמר על שמעון ולוי: "אֶחָלֶקֶם בְּיַעֲקֹב וְאֶפְיָצֶם בְּיִשְׂרָאֵל" (בר' מט:ז), לא זכה לוי בנחלה, אך בגלל דבקותו בה' בחטא העגל, נמצא ראוי לברכה ממרום, ומאז ה' הוא נחלתו.

בברכות יעקב, לפני כל ברכה לאחד מבני לאה יש פרשה פתוחה, ובכך הם זוכים לברכה מתוך התבוננות מעמיקה בעניינם ולא כלאחר יד.